

Klasszikus héber nyelv 4.:

Szintaxis

BBN-HEB11-204

Biró Tamás

2020. november 25.

Ismétlés a mai órára

Az elsőéves anyagból

- gutturális igék és ל"ה igék

Dec. 2-re: פ"י igék és פ"נ igék

December 9-én,
az utolsó órán várjuk
a **10 perces**
kiselőadásait!

Témaválasztás házi dolgozatra

A kérdés három szintje

1. Milyen (tágabb / szűkebb) téma érdekel engem?

- Miért érdekel engem? Személyes motiváció (*önismeret fontos, de nem tartozik másra*)
- Miért érdemes ezzel foglalkozni? Tudományos indok, társadalmi haszon

2. Mi az a kérdés, amit meg szeretnék válaszolni?

Jól megfogható legyen. Javaslat:

1. Hipotézis bizonyítása vagy cáfolata (= eldöntendő kérdés: igaz-e, hogy...); vagy
  2. Olyan kérdés, amelyre a lehetséges válaszok halmaza előre meghatározható
- + A kérdés minden szava jól definiált fogalom

3. Mi az a kérdés, amit meg tudok / meg fogok válaszolni?

- A rendelkezésre álló idő, eszközök, könyvtár, anyagi források... figyelembevételével

~~Témaválasztás~~ házi dolgozatra

Ne egy *téma*ról írjanak,
hanem
egy *kérdés*t válaszoljanak meg.

Ez a kérdés legyen:

- Pontosán megfogalmazva
- Körülhatárolva

A megválaszoláshoz vezető út legyen:

- Pontosán megfogalmazva
- Körülhatárolva
- + Reális

Ezek alapján gondolkozzanak a témájukon.

Mára kértem egy emailt, amelynek tárgya a kutatási kérdés.

Kutatási kérdések

- Mercédesz: ***Milyen formában***
beszélgetett Isten és Mózes; Ábrahám; Sámuel?
- Benjámin: ***Hogyan használják***
az infinitivus absolutus-t a Mózesi törvények, és a próféták?
- Rachel: ***Miképpen***
értelmezhető egy szöveg prepozíciók nélkül?

A kutatási kérdés

Kérdőszó	Válasz a következő halmazból
<i>Ki?</i>	{ a lehetséges személyek halmaza }
<i>Mennyi?</i>	{ a lehetséges számok halmaza }
<i>Mikor?</i>	{ a lehetséges időpontok halmaza }
<i>Milyen színű?</i>	{ a lehetséges színek halmaza }
<i>Igaz-e az, hogy?</i>	{ igen, nem }
<i>Miért?</i>	???
<i>Hogyan?</i>	???

HIPOTÉZIS

Példa: bővebben ld. <http://birot.web.elte.hu/trening/TDK-kutatas.pdf> pp. 19-35.

HÁTTÉR: Bibliai héber mondattan

TÉMA: Milyen szerepe van a szórendnek a Héber Bibliában?

KÉRDÉS: Mi a bibliai héber [X definíció szerinti] alapszórendje?

{ VSO, SVO, SOV... }

OPERACIONALIZÁLT KÉRDÉS: 1Mózes narratíváiban mi a főmondatok szórendje?

KUTATÁSI MÓDSZER: 1Mózes narratíváiból összegyűjtöm a főmondatokat.

Példa: bővebben ld. <http://birot.web.elte.hu/trening/TDK-kutatas.pdf> pp. 19-35.

HÁTTÉR: A klasszikus és a kései bibliai héber különbsége

TÉMA: Megváltozott a *constr.* szerkezet funkciója a fogság után?

KÉRDÉS: Mely tankönyvi funkciók találhatók a klassz., ill. a kései héberben?

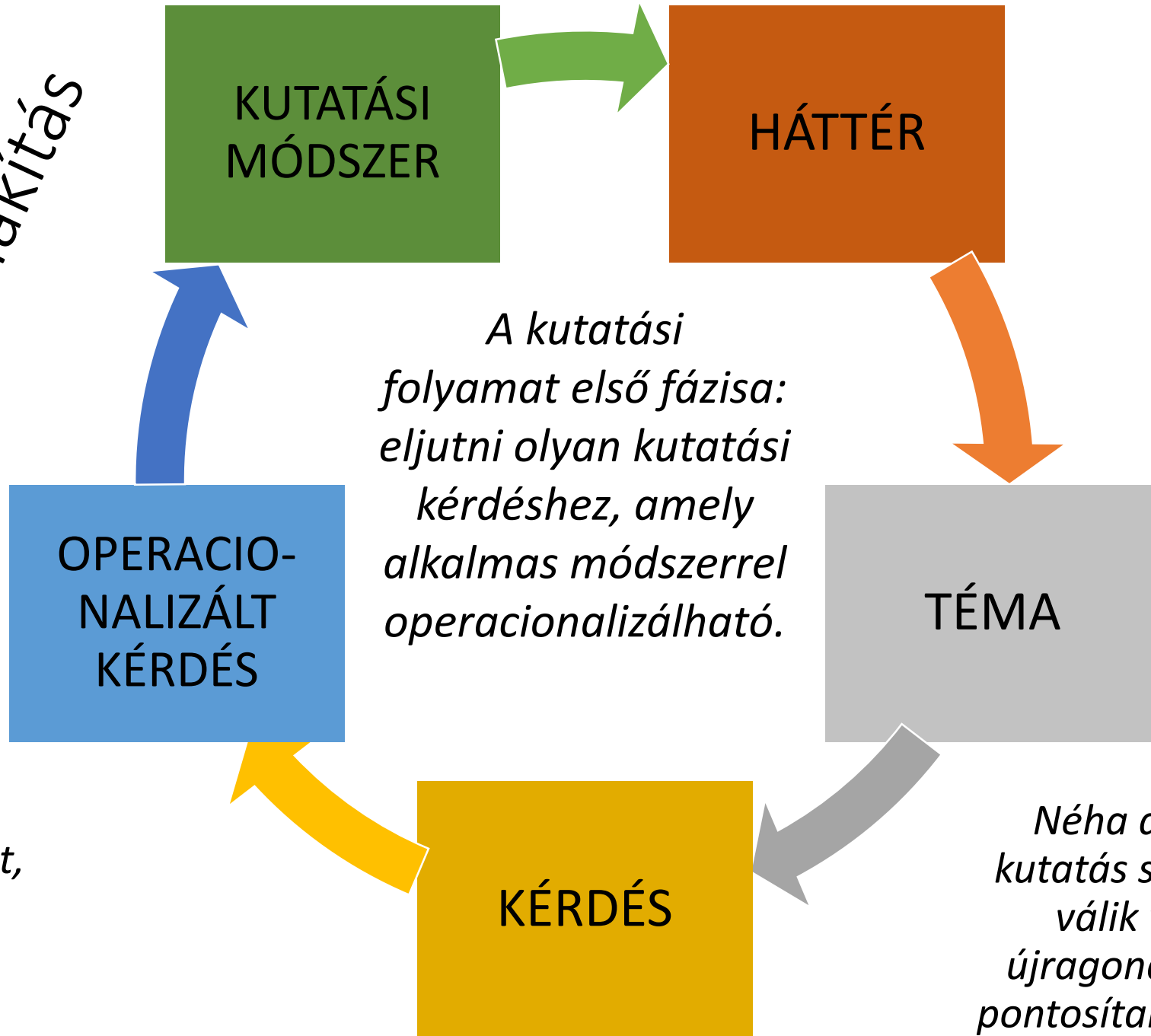
{ possessive, relationship, gen. obj, gen. subj, ... }

OPERACIONALIZÁLT KÉRDÉS: 1Kir. 1–5-ben és Eszt. 1–5-ben a *constructusos* szerk. tankönyvi kategóriái közül mely funkciókra találunk példákat?

KUTATÁSI MÓDSZER: Kategorizálom a *constr.* szerk-eket 1Kir. 1–5 és Eszt. 1–5-ben

*Operacionalizálás
= kutathatóvá alakítás*

Időigényes folyamat, a témavezető és a témavezetett interakciójával.

Néha a már megkezdett kutatás során is szükségessé válik visszalépni, azaz újragondolni és finomítani, pontosítani a kutatási kérdést.

Egy cikk, dolgozat „hatos szerkezete”

Példa: bővebben ld. <http://birot.web.elte.hu/trening/TDK-kutatas.pdf> pp. 19-35.

HÁTTÉR: Bibliai héber mondattanról **többet** tudtam meg.

TÉMA: A szórendnek **fontos** szerepe van a Héber Bibliában.

KÉRDÉS: A bibliai héber [X definíció szerinti] alapszórendje valószínűleg **VSO**.

{ VSO, SVO, SOV... }

OPERACIONALIZÁLT KÉRDÉS: 1Móz. narratíváiban a főmondatok szórendje **VSO**.

KUTATÁSI MÓDSZER: 1Móz. narratíváiból összegyűjtöttem a főmondatokat.

Példa: bővebben ld. <http://birot.web.elte.hu/trening/TDK-kutatas.pdf> pp. 19-35.

HÁTTÉR: A klasszikus és a kései bibliai héber **különbözik** egymásától.

TÉMA: Igen, valószínűleg **megváltozott** a *constr.* szerk. funkciója a fogság után.

KÉRDÉS: A tankönyvi *funkciók használata* valószínűleg **eltérő** a klassz., ill. a kései hb-ben.

{ *possessive, relationship, gen. obj, gen. subj, ...* }

OPERACIONALIZÁLT KÉRDÉS: 1Kir. 1–5-ben és Eszt. 1–5-ben a *constructusos* szerk. tankönyvi kategóriái közül **különböző** funkciókra találtam példákat.

KUTATÁSI MÓDSZER: Kategorizáltam a *constr.* szerk-eket 1Kir. 1–5 és Eszt. 1–5-ben.

A válasz és...

- Megvan a téma és a módszertan, a kutatási kérdést operacionalizáltuk...
- „Végrehajtottuk a kutatást”:
  - primer adatok és azok elemzése, értelmezése.
- Vajon tudunk választ adni a kutatási kérdésre?
- A lehetséges válaszok halmazának egyik eleme:
  - „Igen”
  - „42”
  - „Petőfi Sándor”

A válasz és annak relativizálása

- Megvan a téma és a módszertan, a kutatási kérdést operacionalizáltuk...
- „Végrehajtottuk a kutatást”:
  - primer adatok és azok elemzése, értelmezése.
- Vajon tudunk választ adni a kutatási kérdésre?
- A lehetséges válaszok halmazának egyik eleme:
  - „Igen” ➤ *Legalábbis az általam vizsgált szövegekben*
  - „42” ➤ *Hibahatáron belül*
  - „Petőfi Sándor” ➤ *Feltéve, hogy a módszertan alaphipotézise igaz*

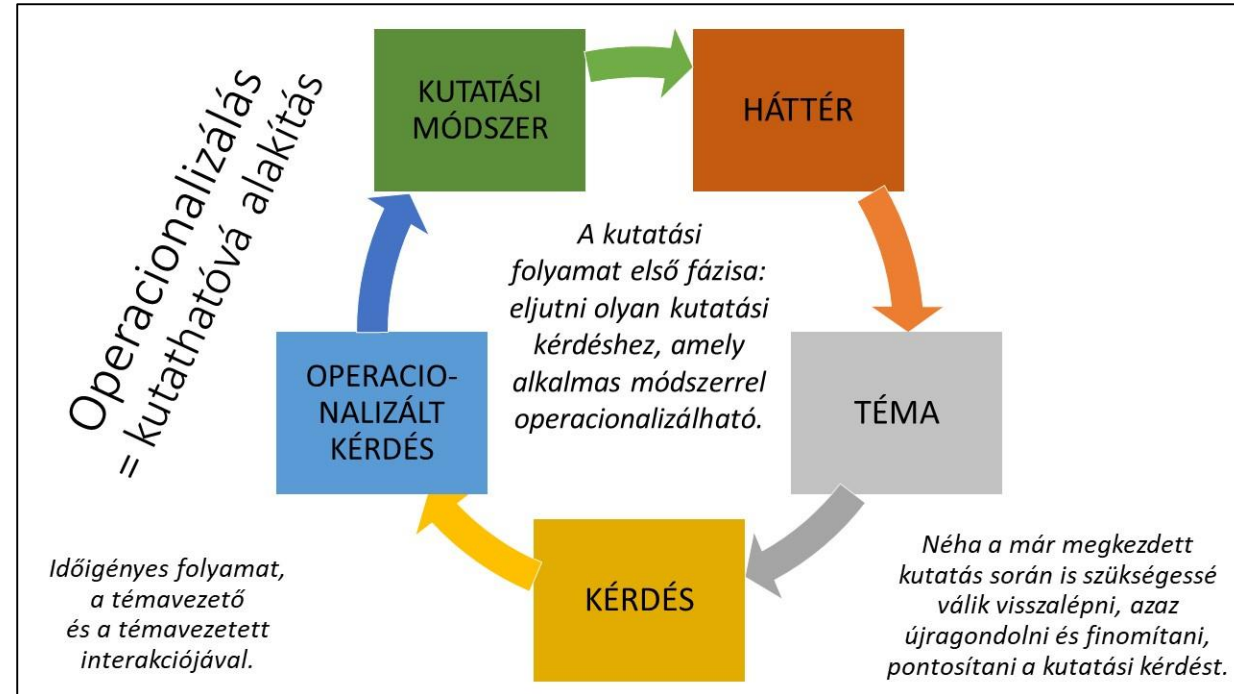
Elküldött kutatási kérdéseik

- **Mely szövegekben** fejezi ki a héber

a mondat határozóit határozói accusativusszal,
és melyekben partikulákkal?

- **Milyen jelentéskülönbségek** figyelhetők meg

a הָרָא gyök esetében a különböző igitörzsek aspektusa
és akcióminősége kapcsán a Genezis és Ezékiel könyveiben?

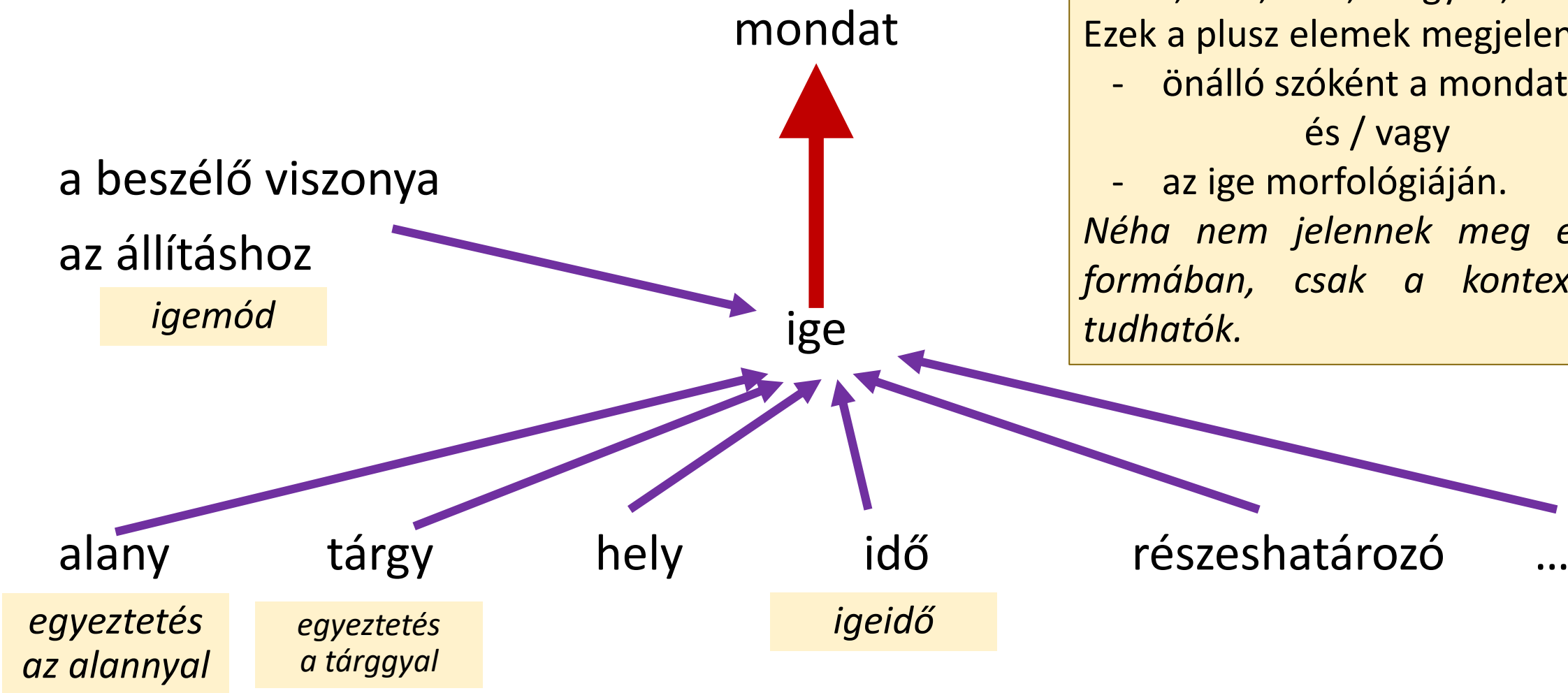

- *A kérdés precíz, benne minden fogalom jól meghatározható?*
- *Lehetséges válaszok halmaza?*
- *A válasz bővíti a tudásunkat?*
- *Mi a kutatási módszer? Reális?*

*Az ige, az igei szerkezet (VP)
és a tagmondat*

Az ige mint a mondat „magja”

Az ige töve egy absztrakt jelentést fejez ki. A konkrét jelentéshez ki kell tölteni a hiányzó elemeket (ki, mikor, hol, mit, hogyan, kinek...).

Ezek a plusz elemek megjelennek:

- önálló szóként a mondatban, és / vagy
- az ige morfológiáján.

Néha nem jelennek meg explicit formában, csak a kontextusból tudhatók.

Példák

- Az alany (pontosabban: ágens, a cselekvő) kifejezése:
  - ❖ Önálló szóként jelenik meg a mondatban: *János olvas egy könyvet.*
  - ❖ Az ige morfológiájában jelenik meg: *Olvasok egy könyvet.*
  - ❖ Mindkét módon megjelenik: *Én olvasok egy könyvet.*
  - ❖ Egyik módon sem jelenik meg: [Hol van János?] *Épp egy könyvet olvas.*
- A tárgy kifejezése:
  - ❖ Önálló szóként jelenik meg a mondatban: *Látom a fiút.*
  - ❖ Az ige morfológiájában jelenik meg: *Látlak.*
  - ❖ Mindkét módon megjelenik: *Látlak téged.*
  - ❖ Egyik módon sem jelenik meg: [Hol van János?] *Nem látom.*

Példák

- Az idő kifejezése:
  - ❖ Önálló szóként jelenik meg a mondatban: *Holnap elutazom.*
  - ❖ Az ige morfológiájában jelenik meg: *El fogok utazni.*
  - ❖ Mindkét módon megjelenik: *Holnap el fogok utazni.*
  - ❖ Egyik módon sem jelenik meg: [Leszel holnap?] *Nem, mert elutazom.*
  - ❖ Látszólagos ellentmondás a nyelvtani értelemben vett igeidő (ang. *tense*) és a kifejezett idő (ang. *time*) között: *Mire este hazaérsz, én már elutaztam.*
És akkor Petőfi Sándor azt mondta, hogy el fog utazni.

Különböztessük meg az **beszéd elhangzásához képesti időt** egy másik viszonyítási ponthoz képest vett **relatív időtől**.

Az ige / mondat időszerkezete

- Külső időszerkezet:

igeidő

A mondat / megnyilatkozás elhangzásának pillanatához vagy más referenciaponthoz képest.

- Belső időszerkezet:

aspektus (a szó tág értelmében)

aspektus

inflexiós morfológiával kifejezve?
a nézőpont felől?

akcióminőség (*Aktionsart*)

derivációs morfológiával kifejezve?
belső, inherens tulajdonság?

Az ige / mondat időszerkezete

- **(Külső) idő:** „cselekvés, történés, létezés” végbemenetelének időpontja
  - Abszolút idő: a beszédidőhöz (ST), azaz a megnyilatkozás elhangzásához képest
  - Relatív idő: a diskurzus referenciapontjához (RT) képest
  - Eseményidő (ET) viszonya ST-hez, RT-hez: időbeli megelőzés? átfedés? bennfoglalás?

Például: *múlt idő:* ET < ST

előidejűség: ET < RT

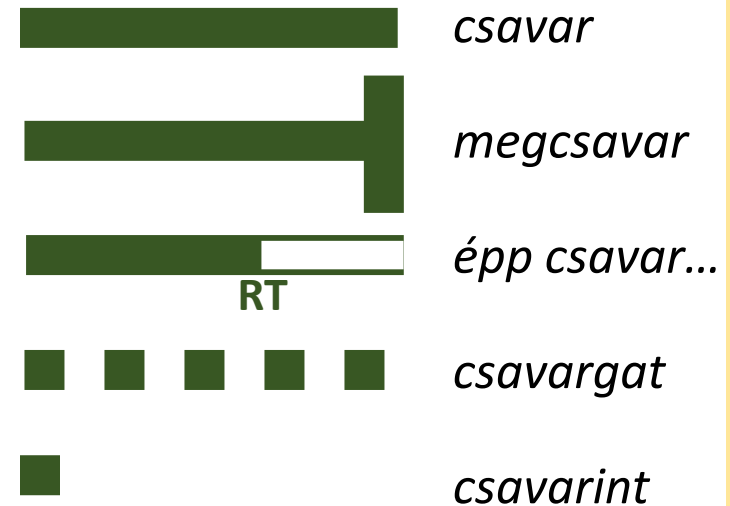
A múltban kezdődött, de még tart: ET magában foglalja az ST-t.

- **Aspektus** (igeszemlélet): a „cselekvés, történés, létezés” belső időszerkezete.
- **Akcióminőség:** lexikai (derivációs morfológiai eszközökkel kifejezett) aspektus.

Az ige / mondat időszerkezete

- **(Külső) idő:** „cselekvés, történés, létezés” végbemenetelének időpontja
- **Aspektus** (igeszemlélet): a „cselekvés, történés, létezés” belső időszerkezete

- *imperfektív* (folyamatos, lezáratlan, „osztható”)
- *perfektív* (befejezett, lehatárolt, „oszthatatlan”)
- *progresszív* (folyamatban lévő)
- *iteratív* (ismétlődő)
- *mozzanatos*
- stb. stb. stb.

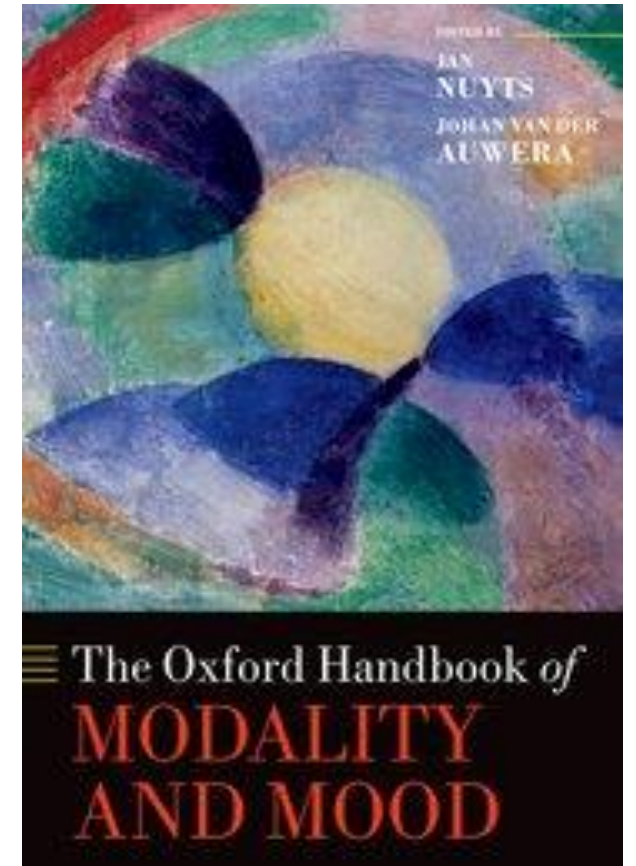

Megjegyzés: sok, egymást részben átfedő elnevezés létezik. Nyelvenként más és más érdekli a nyelvészeket.

- **Akcióminőség:** lexikai és derivációs morfológiai eszközökkel kifejezett aspektus.

Lásd még: Kiefer Ferenc: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_656_jelenteselmelet/ch12.html

Igeidő, igeaspektus,
akcióminőség, igemód

TMA = tense, mood, aspect

Modalitás: beszélő viszonya a mondat tartalmához, és annak kifejezése különböző eszközökkel

Példákat ld. az előző heti diákon.

Példák:

- Bizonytalanság: a beszélő nem biztos az állítás igazságtartalmában.
- Szükségszerűség: a beszélő szükségszerűnek tartja az állítást.
- Eldöntendő kérdés: a beszélő szeretné tudni, hogy igaz-e az állítás.
- Kiegészítendő kérdés: szeretné megismerni az egyik vonzat értékét.
- Felszólítás: a beszélő azt szeretné elérni, hogy az állítás igazzá váljon.
- Irónia: a beszélő nem gondolja szó szerint azt, amit kommunikált.

Igeidő, igeszemlélet, akcióminőség – *Biró Tamás felfogása*

Az ige/mondat által kifejezett cselekvésnek, történésnek, folyamatnak

- vannak időbeli tulajdonságai: *múlt, jelen, jövő, előidejűség, stb.*
osztható, ismétlődő, pontszerű, telikus, stb.
- és egyéb tulajdonságai is: *állapot vagy cselekvés; jár-e eredménnyel; stb.*

Ezeket a tulajdonságokat

***Nyelvenként változik, hogy mit milyen eszközzel fejez ki.
Nyelvészenként változik, hogy ki mit hogyan nevez.***

- hordozhatja a szótő / gyök
- módosíthatja a derivációs morfológia (igekötő, képző... igeörzs?)
- módosíthatja az inflexiós morfológia (igeidő, igeaspektus)
- módosíthatja a mondattani környezet (időhatározó, módhatározó, stb.)

[Igeidő, igemód:
mint grammatikalizálódott idő és modalitás]

• Idő (*time*) • Igeidő (*tense*)

• Modalitás • Igemód

***grammatikalizálódott
kifejezési forma***

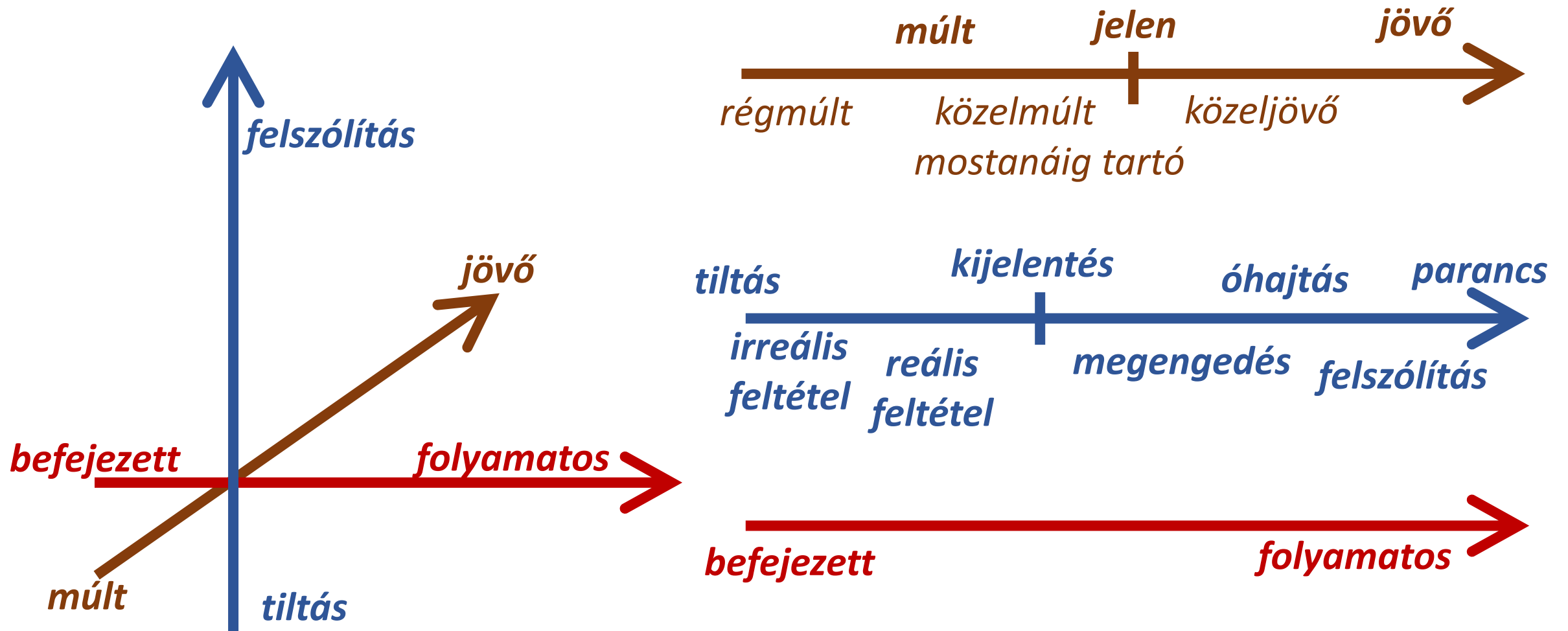
- **szintetikus:** *affixumok (ragok, képzők)*
- **analitikus:** *több szó (összetett igealakok)*

TMA = tense, mood, aspect (vagy más sorrendben)

- Igemód: kijelentő mód, feltételes mód, felszólító mód, kötőmód...
- Igenem: aktív, passzív, mediális
- Igemód, igeidő, igeaspektus:
  - A világ nyelvei általában ebből a háromból valamit kifejeznek a (*finit*) igeén.
  - Valamilyen morfológiai-szintaktikai eszközzel: affixumok, összetett igeidők, stb.
  - Nyelvenként változik, hogy mit, hogyan, milyen részletességgel fejeznek ki, milyen kategóriákat különböztetnek meg, stb.
  - Ez a három-négy sok esetben összekapcsolódik:
    - Pl. előidejűség és múlt idő és befejezett aspektus.
    - Pl. múlt idő és irreális feltételes mód.
    - Sémi nyelvekben „sok a kavaráss”.

Ha egy nyelvben nyelvtani (*grammatikalizálódott*) eszközök nem állnak rendelkezésre, akkor is kifejezhető: **határozószóval, mondatmódosítóval, körülírással, stb.** Más esetekben az adott jelentést nem fejezzük ki explicit módon, de a kontextus megköveteli az adott értelmezést.

$TMA = tense + mood + aspect$ mint 3 dimenzió

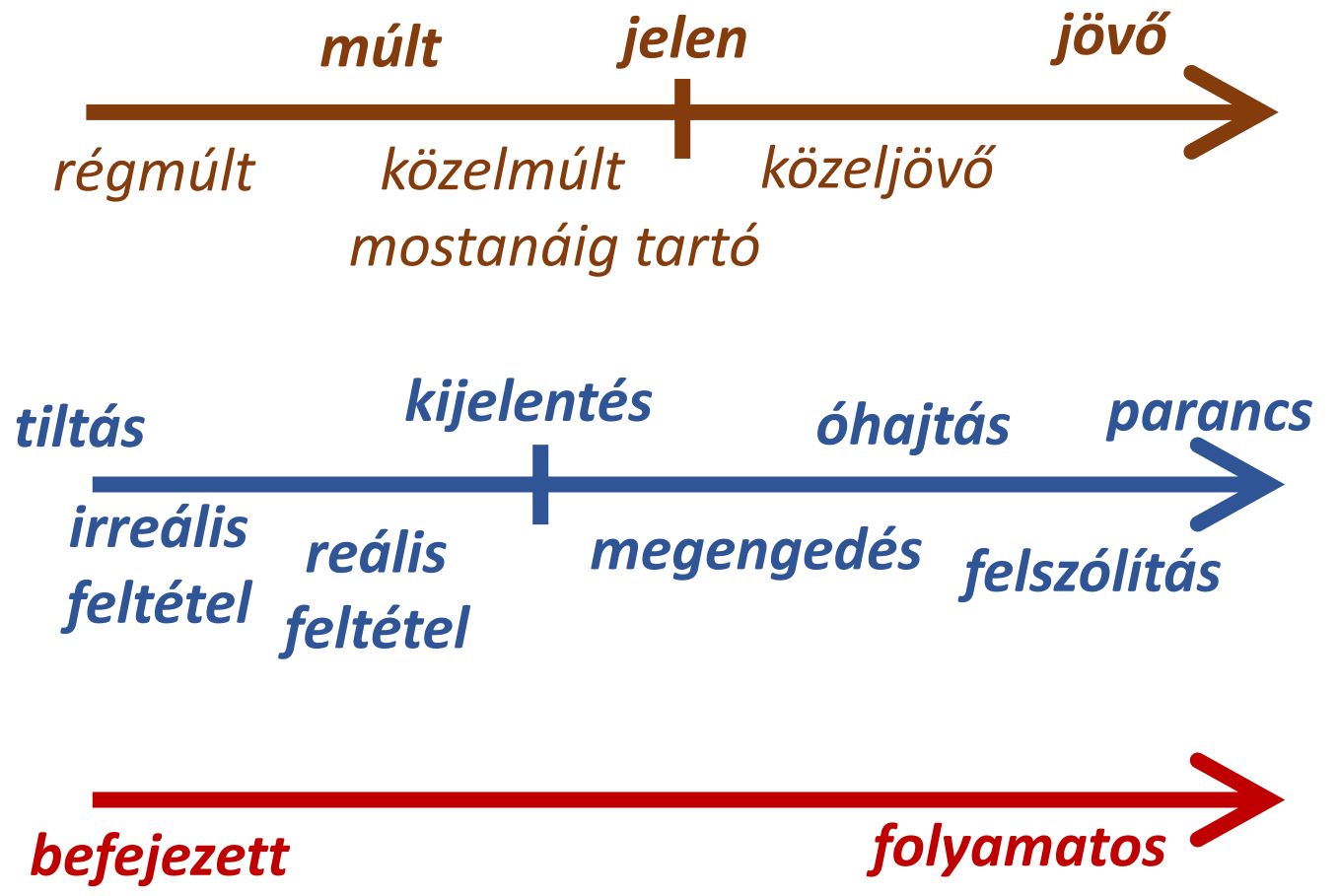
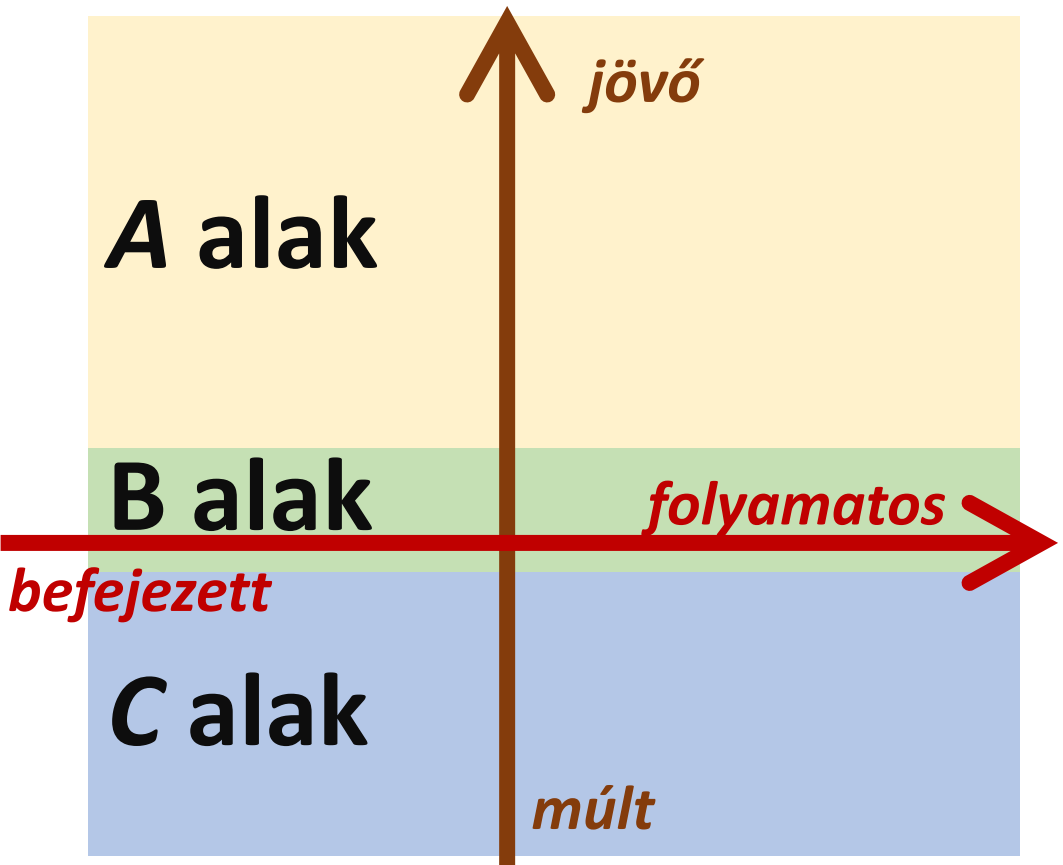
Állítólag a magyar igeragozás rendszere egyszerű

Három igeidő van: mikor történik a leírt esemény a beszéd elhangzásának idejéhez képest. **Na de:**

- *Képzeld, mit történt velem ma reggel. Épp mentem a suliba, amikor ott áll a buszmegállóban a János. Rám néz, de nem szól egy szót sem. Akkor azt mondom...* elbeszélő jelen
- *Majd ha megetted a spenótot, akkor kapsz sütit.* előidejűség a jövőben
- *Kisfiam, megeszed a spenótot!* parancsoló modalitás

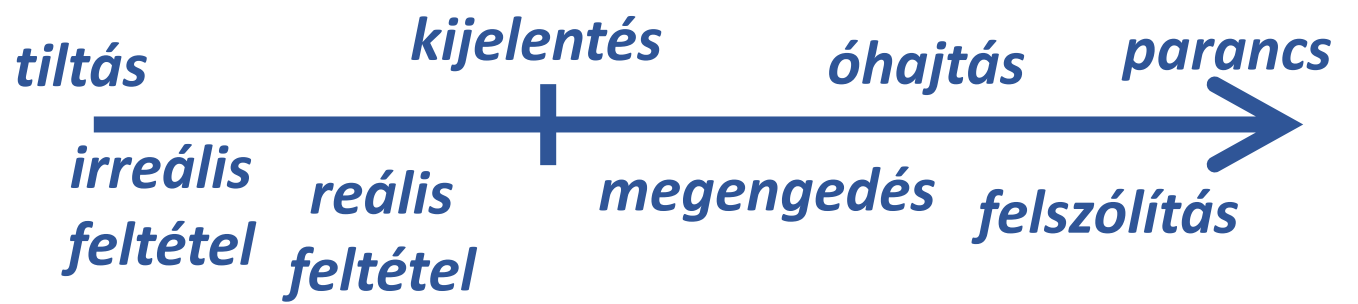
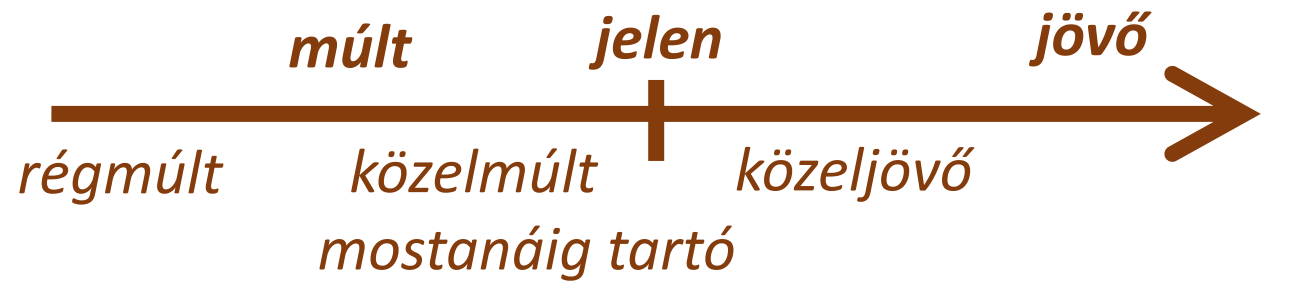
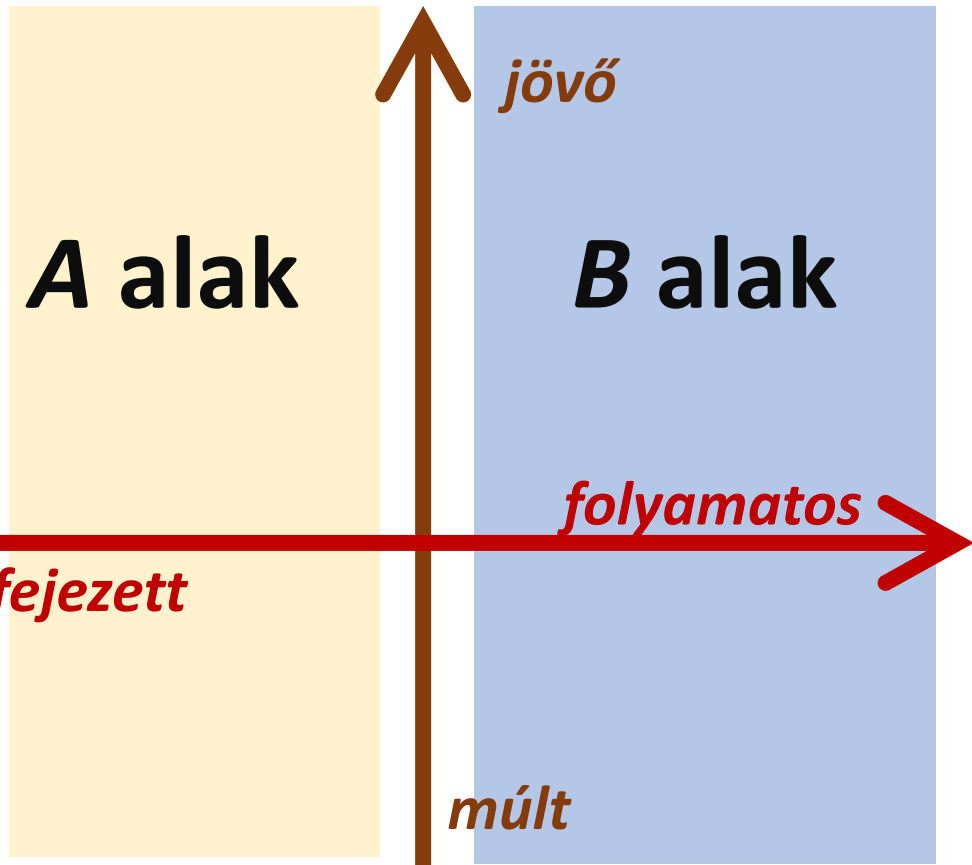
Ha egy igeragozás alakjai csak az igeidőt fejezik ki

például a magyar vagy a modern héber?

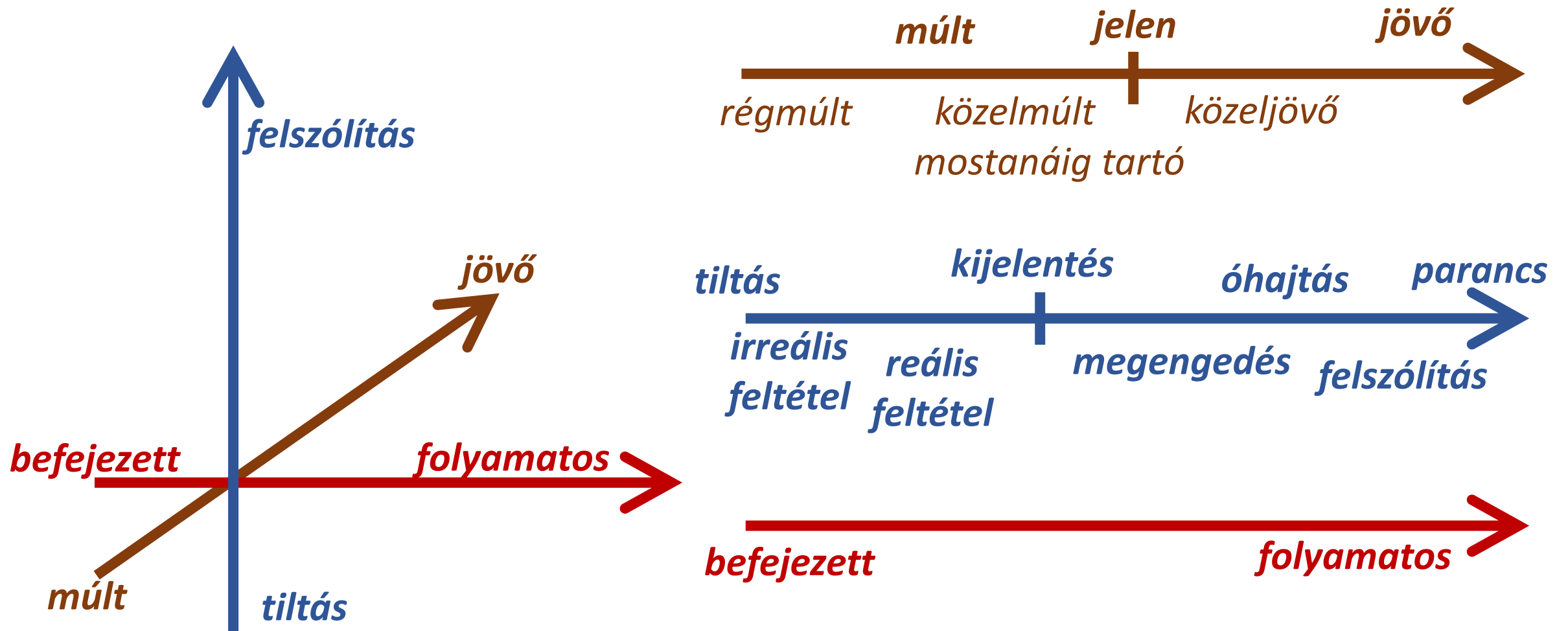
Ha egy igeragozás alakjai csak az aspektust fejezik ki

állítólag a bibliai héber?

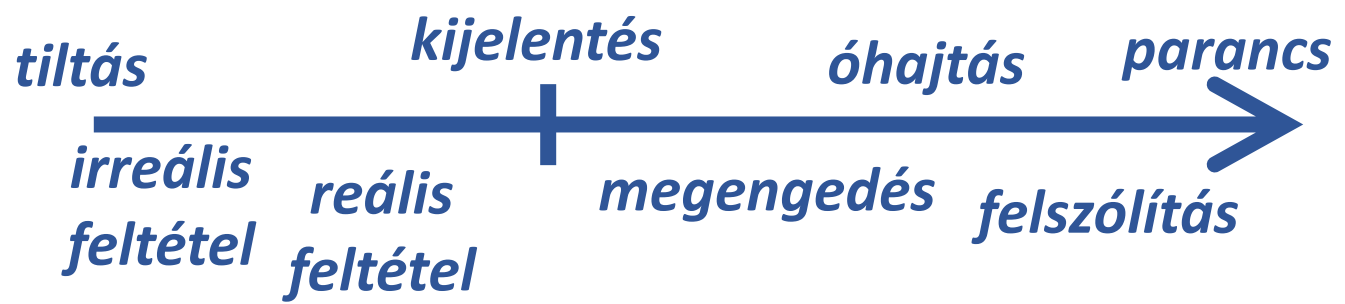
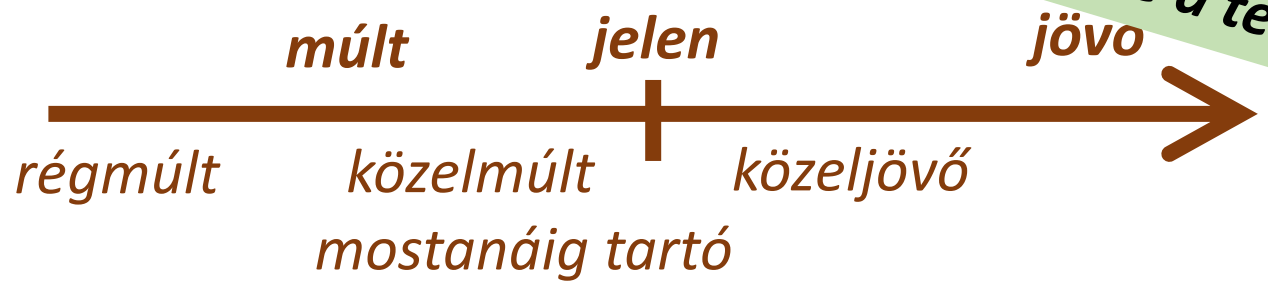
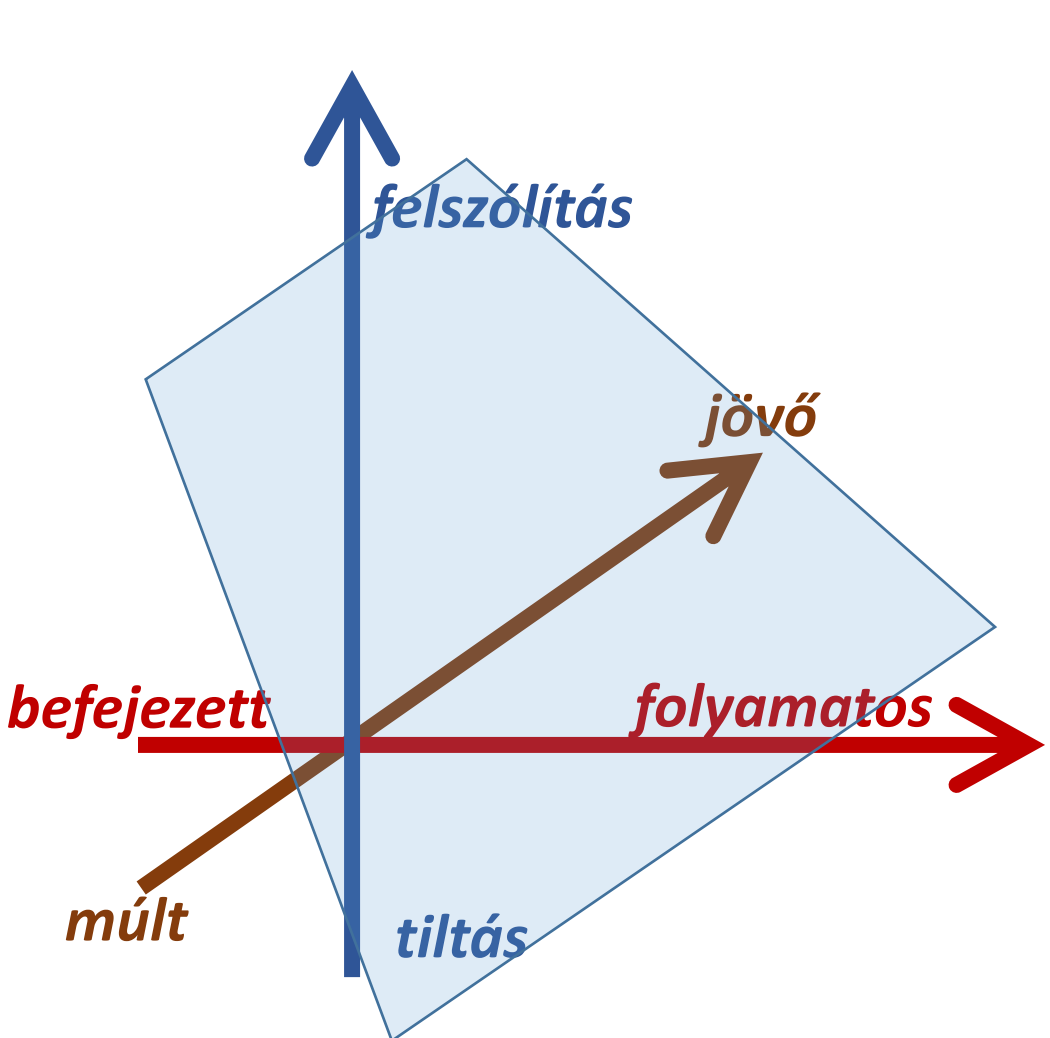

$TMA = tense + mood + aspect$ mint 3 dimenzió

TMA = *tense* + *mood* + *aspect*

A két igealak használatának a határa átlósan vágja ketté a teret.

TMA = *tense* + *mood* + *aspect*

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

a legtöbb példa:

befejezett

jövő

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt,
múltbeli utóidejűséget, valamint
jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik
példa lefordítható magyar jövő idővel.

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple
past-ot, present perfect-et és past
perfect-et. NB: mindegyik példa
lefordítható magyar múlt idővel.

múlt

folyamatos

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

jövő

?

Perfectum, ha aspektust fejez ki.

befejezett

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt,
múltbeli utóidejűséget, valamint
jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik
példa lefordítható magyar jövő idővel.

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple
past-ot, present perfect-et és past
perfect-et. NB: mindegyik példa
lefordítható magyar múlt idővel.

múlt

?

Imperfectum, ha aspektust fejez ki.

folyamatos

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

jövő

?

Imperfectum, ha igeidőt fejez ki.

befejezett

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt,
múltbeli utóidejűséget, valamint
jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik
példa lefordítható magyar jövő idővel.

folyamatos

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple
past-ot, present perfect-et és past
perfect-et. NB: mindegyik példa
lefordítható magyar múlt idővel.

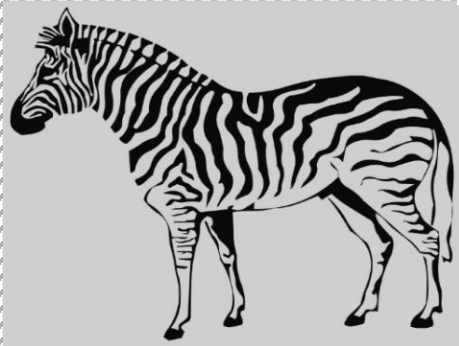
?

Perfectum, ha igeidőt fejez ki.

múlt

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

A megfigyeléseink

befejezett

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple past-ot, present perfect-et és past perfect-et. NB: mindegyik példa lefordítható magyar múltidővel.

jövő

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt, múltbeli utóidejűséget, valamint jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik példa lefordítható magyar jövő idővel.

folyamatos

múlt

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

A probléma lehetséges forrásai:

1. *Nyelvi adatok:* nem értjük a szöveg jelentésének finomságait.
2. *Fogalmi rendszerünk* rossz, szerencsétlenek a „dimenzióink”.
3. *Nem homogén nyelvet* írunk le.

befejezett

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple past-ot, present perfect-et és past perfect-et. NB: mindegyik példa lefordítható magyar múltidővel.

múlt

jövő

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt, múltbeli utóidejűséget, valamint jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik példa lefordítható magyar jövő idővel.

folyamatos

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

A probléma lehetséges forrásai:

- ~~1. Nyelvi adatok: nem értjük a szöveg jelentésének finomságait.~~
- ~~2. Fogalmi rendszerünk rossz, szerencsétlenek a „dimenzióink”.~~
3. *Nem homogén nyelvet írunk le.*

befejezett

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple past-ot, present perfect-et és past perfect-et. NB: mindegyik példa lefordítható magyar múltidővel.

múl

jövő

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt, múltbeli utóidejűséget, valamint jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik példa lefordítható magyar jövő idővel.

A bibliai szövegtörzs heterogén:

1. Különböző korokból.
2. Dialektusok?
3. Különböző műfajok.
4. Stiláris rétegek.
5. Idiolektusok.
6. Szabad variáció.
7. Szövegromlás későbbi korokban.

A héber aspektust vagy igeidőt fejez ki?

A probléma lehetséges forrásai:

- ~~1. Nyelvi adatok: nem értjük a szöveg jelentésének finomságait.~~
2. Fogalmi rendszerünk rossz, szerencsétlenek a „dimenzióink”.
- ~~3. Nem homogén nyelvet tanulunk le.~~

befejezett esemény

P. 55, 3.2.1 (a) **Complete:**
a **perfectum** kifejezhet angol simple past-ot, present perfect-et és past perfect-et. NB: mindegyik példa lefordítható magyar múltidővel.

jövő

P. 58, 3.2.2 (a) **Future:**
az **imperfectum** kifejezhet jövő időt, múltbeli utóidejűséget, valamint jövőbeli előidejűséget is. NB: mindegyik példa lefordítható magyar jövő idővel.

nem-perfective folyamatos

Javaslat (A&Ch valamint W&O’C):

- Nem folyamatos vs. befejezett aspektus
- Hanem folyamat vs. esemény
- Avagy „perfektív” vs. „non-perfektív”

Arnold & Choi 3.2: aspektusok

Vajon a bibliai héber „aspektusok” és „módok” mennyire illeszkednek az eddig elmondott elméleti keretbe?

Az aspektus

- lat. *aspectus*: 'rátekintés' ← *ad*: '-ra/-rá' – *spectare*: 'szemlél'
- mondatszemantikai kategória, „a mondat belső időszerkezete”
(Kiefer, *Aspektus és akcióminőség, különös tekintettel a magyar nyelvre*, 2006)
- a bibliai héberben:
a *coniugatio* (igeragozás) jelöli – ld. *perfectum*, *imperfectum*

TMA (*tense, mood, aspect*):

igeidő, igemód, aspektus

Arnold & Choi, pp. 53-54, fn. 43:

“As regards terminology, we have retained the **traditional** grammatical designations ‘perfect’ and ‘imperfect’. We recognize that these terms are **wholly inadequate**, especially for the perfect (...) The reader needs to be aware of the inadequacy of the traditional terms and of the variety of designations for them in the reference grammars.”

EZZEL KELL MEGBARÁTKOZNUNK...

TMA (*tense, mood, aspect*):

igeidő, igemód, aspektus

- Talán a félév legnehezebb témaköre?
- A probléma: szemben a bibliai héber nyelvtan nagy részével, amely a középkor végére egy letisztult rendszerre állt össze,
- a mai téma még mindig nyitott kérdés:
  - ❖ Pro és kontra érvek különböző álláspontok mellett.
  - ❖ Használt, de nyelvészetileg pontosan meg nem értett fogalmak.
  - ❖ Ragaszkodás hagyományos fogalmakhoz, annak ellenére, hogy tudjuk, szerencsétlenek, és nem magyarázzák meg a nyelvi adatokat.
  - ❖ Avagy: a komplexitás elfogadása, és törekvés annak megértésére.

TMA (*tense, mood, aspect*): igeidő, igemód, aspektus

- Talán a félév legnehezebb témaköre?
- A probléma: szemben a bibliai héber nyelvtan, amely a középkor végére egy letisztult rendszerrel rendelkezett, a mai nyelvészet a nyelvészeti elmélettel szemben a nyelvhasználatra épít, amely a középkor végére egy letisztult rendszerrel rendelkezett.
- a mai téma még mindig nyitott kérdés:
  - ❖ Pro és kontra érvek különböző álláspontok mellett.
  - ❖ Használt, de nyelvészetileg pontosan meg nem értett fogalmak.
  - ❖ Ragaszkodás hagyományos fogalmakhoz, annak ellenére, hogy tudjuk, szerencsétlenek, és nem magyarázzák meg a nyelvi adatokat.
  - ❖ Avagy: a komplexitás elfogadása, és törekvés annak megértésére.

TMA (*tense, mood, aspect*):

igeidő, igemód, aspektus

- Igeidő:
  - Abszolút idő: múlt, jelen, jövő
  - Relatív idő: előidejűség, egyidejűség, utóidejűség
- Igemód:
  - Kijelentő, felszólító, feltételes mód, kötőmód...
- Aspektus (igeszemlélet, *aspect*)
- Akcióminőség (*Aktionsart*)

Nehéz fogalmak:

- *Nehezen meghatározhatók.*
- *Több mindent is lefedhetnek.*
- *Különböző nyelvekben más jelentenek. Ki miből indul ki?*
- *Bibliai héber: nincs anyanyelvi beszélő, csak a bibliai korpuszból lehet kiindulni, de a pontos jelentésárnyalatok az interpretációtól függenek.*

A sémi nyelvek jellegzetes igeragozási paradigmái

Szuffix-konjugáció

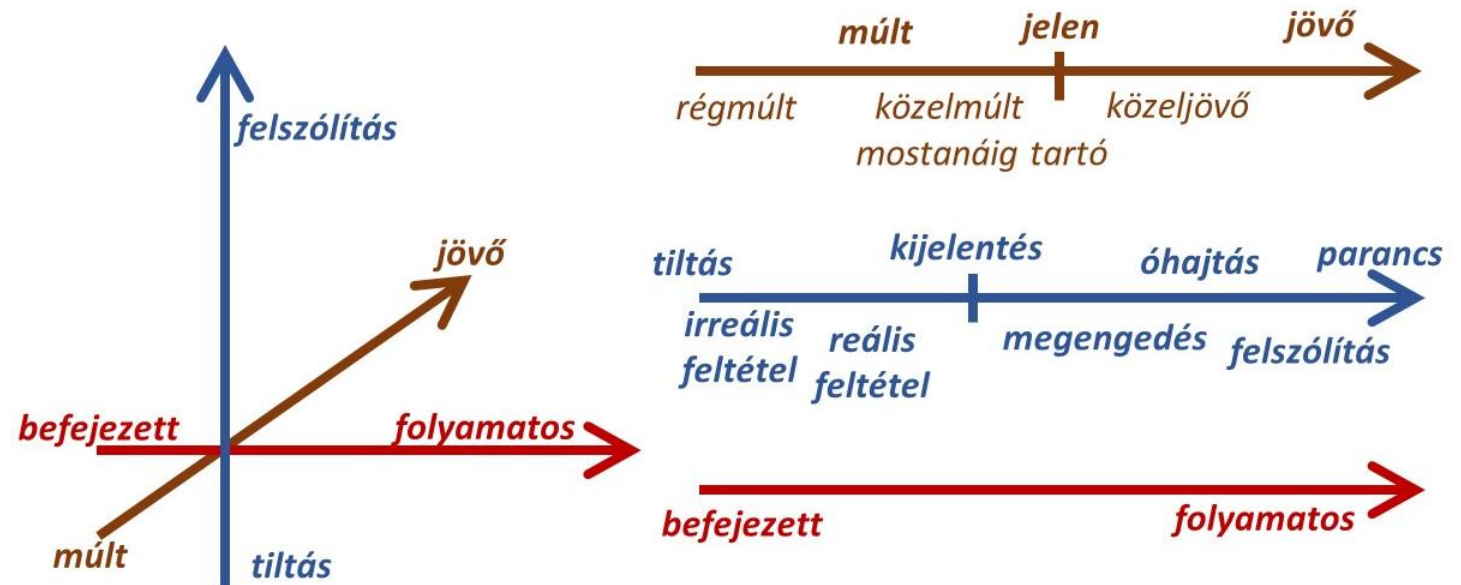
- *Perfectum?*
- *Múlt idő?*

Prefix-konjugáció

- *Imperfectum?*
- *Jövő idő?*

Csak az alakra utaló elnevezések, és nem foglalnak állást a jelentés, funkció tekintetében

TMA = *tense* + *mood* + *aspect*

... és ezek igazából nem feltétlenül egy-egy dimenziós fogalmak külön-külön sem...

A sémi nyelvek jellegzetes igeragozási paradigmái

Szuffix-konjugáció

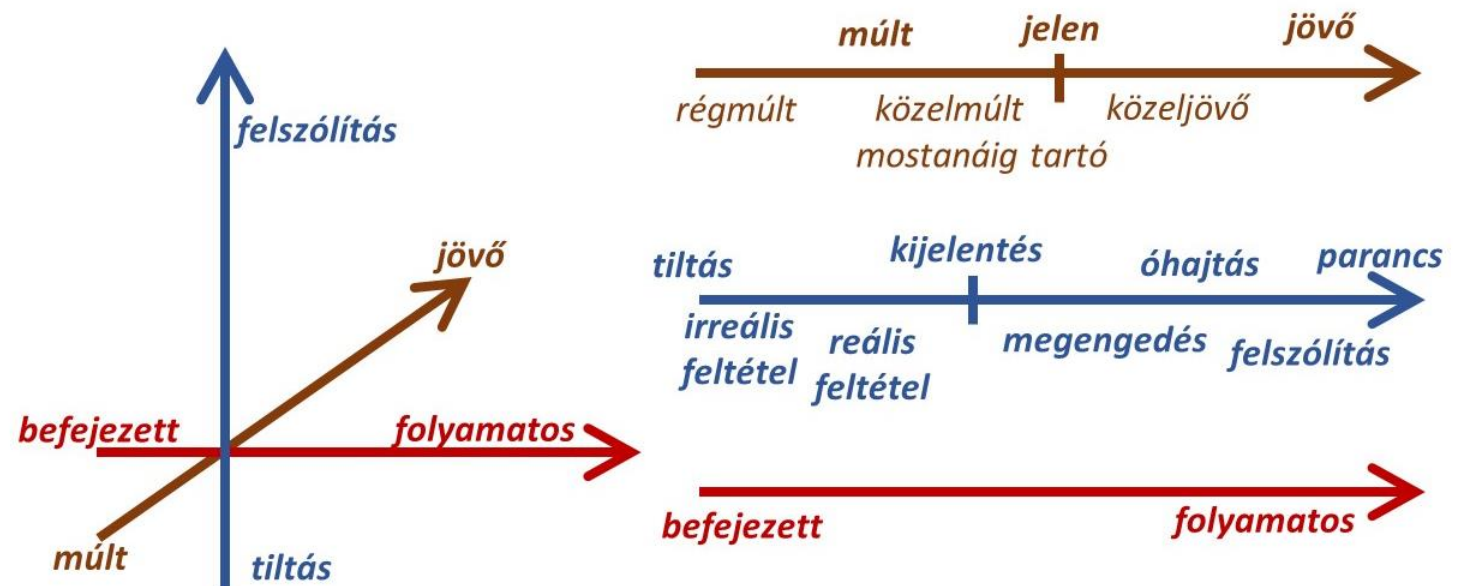
- *Perfectum?*
- *Múlt idő?*

Prefix-konjugáció

- *Imperfectum?*
- *Jövő idő?*

Változik nyelvenként, nyelvváltozatonként,
nyelvtörténeti korszakonként
+ kicsit ez is, kicsit az is.

TMA = *tense* + *mood* + *aspect*

... és ezek igazából nem feltétlenül egy-egy dimenziós fogalmak külön-külön sem...

Waltke és O'Connor (1990, p. 480): *javaslat és minimálpár*

- Perfectum (*perfective conjugation*): “[p]erfectivity involves viewing a situation as a whole, viewing it globally. (...) refers to an **event**.”
- Imperfectum (*non-perfective conjugation*): “many but not all uses of the Hebrew non-perfective conjugation show imperfective aspect. (...) an imperfective view (...) describes a **process** (...) Imperfectivity directs attention to the internal distinctions of various separate phases making up the situation.”

Waltke és O'Connor (1990, p. 480): *javaslat és minimálpár*

- Perfectum (*perfective conjugation*): “[p]erfectivity involves viewing a situation as a whole, viewing it globally. (...) refers to an **event**.”

Exod. 16:35:   וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה

És Izrael fiai negyven évig ették a mannát.

- Imperfectum (*non-perfective conjugation*): “many but not all uses of the Hebrew non-perfective conjugation show imperfective aspect. (...) an imperfective view (...) describes a **process** (...) Imperfectivity directs attention to the internal distinctions of various separate phases making up the situation.”

Zsolt. 95:10:   אַרְבָּעִים שָׁנָה | אֶקְוֶה בְּלוֹר

Negyven éven évig bosszankodtam arra a nemzedékre.

Waltke és O'Connor (1990, p. 480): *javaslat és minimálpár*

- Perfectum (*perfective conjugation*): “[p]erfectivity involves viewing a situation as a whole, viewing it globally. (...) refers to an **event**.”

Exod. 16:35:   וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה

És Izrael fiai negyven évig ették a mannát.

esemény

- Imperfectum (*non-perfective conjugation*): “many but not all uses of the Hebrew non-perfective conjugation show imperfective aspect. (...) an imperfective view (...) describes a **process** (...) Imperfectivity directs attention to the internal distinctions of various separate phases making up the situation.”

Zsolt. 95:10:   אַרְבָּעִים שָׁנָה | אֶקְוֶה בְּדוֹר

Negyven éven évig bosszankodtam arra a nemzedékre.

folyamat

Waltke és O'Connor (1990, p. 480): *javaslat és minimálpár*

- Perfectum (*perfective conjugation*): “[p]erfectivity involves viewing a situation as a whole, viewing it globally. (...) refers to an **event**.”

Exod. 16:35:   וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה

És Izrael fiai negyven évig ették a mannát.

Lehetséges ellenérvek: a két példamondat közti különbségnek

- Imperfectum (*non-perfective conjugation*): “many Hebrew non-perfective conjugation show imperfective view (...) describes a **process** (...) Imperfective verbs show the internal distinctions of various separate phases.”

- sok más oka is lehet, például:*
- *Eltérő műfaji sajátosságok.*
- *Más korszakból származnak.*
- *Eltérő dialektus. Eltérő idiolektus.*
- *Bármilyen, amire nem gondolunk.*

Zsolt. 95:10:   אַרְבָּעִים שָׁנָה | אָקוּט בְּדוֹר

Negyven éven évig bosszankodtam arra a nemzedékre.

A perfectum történeti kialakulása és definíciója

- feltehetőleg egy proto-sémi *statív*ből fejlődött ki az i. e. III-II. évezred nyugati sémi nyelveiben (arab, héber, arámi, geez, stb.).

Ez a feltételezett statív alakilag és jelentésileg is hasonlíthatott az akkád *statív* alakokhoz.

- „kívülről tekint egy szituációra, úgy tekintvén rá, mint egy komplett egészre... amely időben nem meghatározott” (Arnold&Choi)

3.2.1 A *perfectum* jelentései

- (a) Befejezett, teljes, egész (a „cselekvés stb.” eleje és vége is megragadva)
  - (idővonatkozás: egyszerű múlt, befejezett jelen, régmúlt)
- (b) Statív (körülmény, helyzet, állapot)
  - (idővonatkozás: jelen)
- (c) Megtapasztalás, tapasztalat (attitűd, észlelés)
  - (idővonatkozás: jelen)
- (d) Retorikai jövő (= prófétikus perfectum, jövőbeni „cselekvés stb.” megtörténtként)
  - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- (e) Proverbiális (= gnómikus perfectum, „cselekvés stb.” mint általános igazság)
  - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- (f) Performatív (beszéd által végrehajtott cselekvés)
  - (idővonatkozás: jelen)

3.2.1 A perfectum jelentései (BT javaslat)

- (a) Befejezett, teljes, egész (a „cselekvés stb.” eleje és vége is megragadva)
  - (idővonatkozás: egyszerű múlt, befejezett jelen, régmúlt)
- (b) Statív (körülmény, helyzet, állapot)
  - (idővonatkozás: jelen)
- (c) Megtapasztalás, tapasztalat (attitűd, észlelés)
  - (idővonatkozás: jelen)
- (d) Retorikai jövő (= prófétikus perfectum, jövőbeni „cselekvés stb.” megtörté)
  - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- (e) Proverbiális (= gnómikus perfectum, „cselekvés stb.” mint általános igazság)
  - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- (f) Performatív (beszéd által végrehajtott cselekvés)
  - (idővonatkozás: jelen)

Perfectum
aspektus

Bizonyosság
episztemikus modalitás

Jövő időt kifejező perfectumi alak? Problémák

(Vannak más, kevésbé kérdéses példák is, vö. pl. A&Ch, pl. W&O'C 489–490)

- Deut 8:10

וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבָרַכְתָּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לְךָ:

[*És eszel és jóllaksz, és áldod az Ö. Istenedet*
*azért/azon a jó földért/-ön, amelyet **adni fog** neked.*

W&O'C: ... *in the good land he **will have given** you.*

Első értelmezés:
*a szuffix-ragozás
(perfectumi alak)
nem múlt időt
fejez ki, hanem
eseményt.*

(Waltke & O'Connor
1990:503)

Jövő időt kifejező perfectumi alak? Problémák

(Vannak más, kevésbé kérdéses példák is, vö. pl. A&Ch, pl. W&O'C 489–490)

- Deut 8:10 *(a pusztai vándorlás utolsó éve, tehát még a honfoglalás előtt)*

וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לְךָ:

[*És eszel és jóllaksz, és áldod az Ö. Istenedet*
*azért/azon a jó földért/-ön, amelyet **adni fog** neked.*

W&O'C: ... *in the good land he **will have given** you.*

Első értelmezés:
*a szuffix-ragozás
(perfectumi alak)
nem múlt időt
fejez ki, hanem
eseményt.*

Más értelmezések: (1) előidejűség (vö. *Majd ha meg-
atted a spenótot, akkor kapsz sütit.*) (2) Ábrahám korára
utal, múlt idő Mózeshez képest. (3) Múlt idő a szöveg
keletkezésének / használatának idején (i.e. 7-6. sz.).

(Waltke & O'Connor
1990:503)

Múlt időt kifejező imperfectumi alakok:

Jelentés: progresszív, iteratív, szokás, tartós állapot?

- Gen 2:6   וַאֲד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ   *és pára jött fel a földről*
- Jób 1:5   כָּכָה יַעֲשֶׂה אֱיֹב כָּל־הַיָּמִים   *és így tett Jób minden nap*
- 1Sám 1:7   וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה   *[majd] így tett évről évre*
- 1Kir 6:8   וּבָלוּלָיִם יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכְנָה   *lépcső vezetett fel a középső szintre*
- Num 9:18   עַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ
כָּל־יְמֵי אֲנֹשׁ יִשְׁכֹּן הָעֵבֶר עַל־הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ:

Az Ö. szerint indultak útnak Izrael fiai, és az Ö. szerint táboroztak le, mindaddig, amíg a felső a hajlékon nyugodott, táboroztak.

(Waltke & O'Connor
1990:503)

Megj: angolul gyakran
jó fordítás: would.

Az *imperfectum* történeti kialakulása és definíciója

- Proto-héber (i. e. II. évezred vége):

- *yaqtul-u* (kijelentő mód, *imperfectum*)

- *yaqtul-a* (kötőmód)

- *yaqtul* (*jussivus*)

- *yaqtul* (*praeteritum*)

→ szó végi magánhangzók lekopásával alaki egybeesés történik
(ez magyarázhatja az *imperfectum* széles használati körét)

- „belülről tekint egy szituációra, amely folyamatban van” (Arnold&Choi)

Prefixum-ragozás a bibliai héberben

Az imperfectum történeti ki- és átalakulása

- Feltételezett „proto-héber” állapot:

kijelentő mód, *imperf.*

*yaqtul-u

praeteritum

*yaqtul

jussivus

*yaqtul

kötőmód

*yaqtul-a

- Klasszikus bibliai héber

imperfectum

yaqtol

jussivus

yaqtol

cohortativus

(yi)qtola

- Kései bibliai héber
Misnai/rabbinikus héber
[Középkori héber]
Modern (izraeli) héber

jövő idő

yaqtol

(felszólító jelentéssel is)

3.2.2 Az *imperfectum* jelentései

- (a) Jövő (időegyeztetés jelentősége)
- (b) Szokásos, ismétlődő (rendszeres ismétlődés; proverbiális konnotáció)
  - (idővonatkozás: jelen és múlt)
- (c) Folyamatos (egyidejűség, folyamatban levés, progresszív aspektus)
  - (idővonatkozás: jelen)
- (d) Feltételes, esetleges
(a cselekvés más tényezőktől függ: feltételes, megengedő, parancs-tiltás)
  - (fordításban: segédigék, idővonatkozás: jelen és jövő)
- (e) Praeteritum ('*áz*, *terem* után)
  - (idővonatkozás: múlt)

3.2.2 Az *imperfectum* jelentései

- (a) Jövő (időegyeztetés jelentősége)
- (e) Praeteritum ('áz, terem után)
  - (idővonatkozás: múlt)
- (b) Szokásos, ismétlődő (rendszeres ismétlődés; proveriális konnc
  - (idővonatkozás: jelen és múlt)
- (c) Folyamatos (egyidejűség, folyamatban levés, progresszív)
  - (idővonatkozás: jelen)
- (d) Feltételes, esetleges
(a cselekvés más tényezőktől függ: feltételes, megengedő, parancs-tiltás)
  - (fordításban: segédigék, idővonatkozás: jelen és jövő)

Igeidő

Imperfectum
aspektus

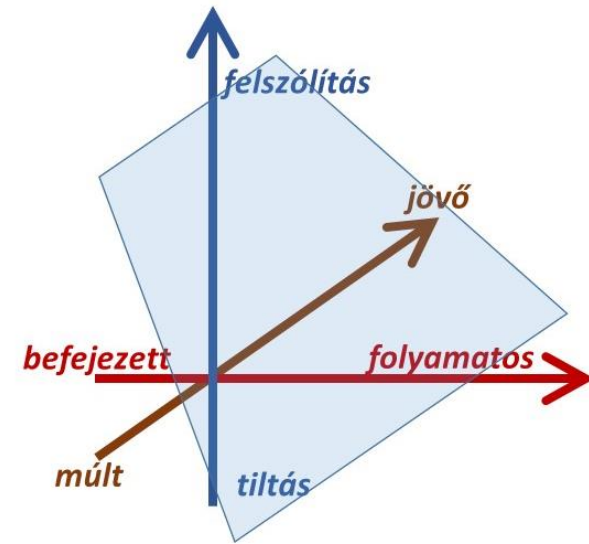
Feltételes
modalitás

Javasolt összefoglalás:

a két alak közti választást sok szempont („dimenzió”) összjátéka határozhatja meg

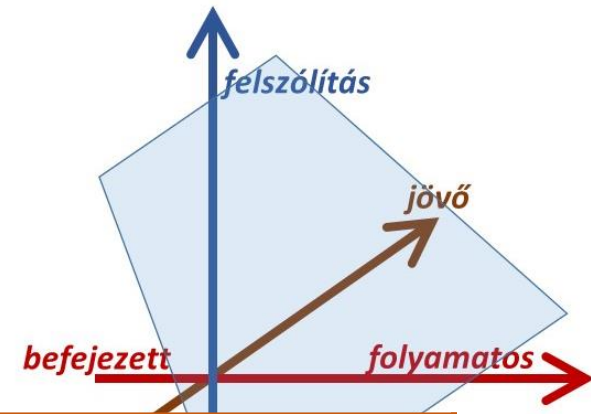
- „Prototipikus” perfectum:
  - aspektus: lezárt esemény
  - idő: múltbeli
  - modalitás: bizonyosság
- „Prototipikus” imperfectum:
  - aspektus: zajló folyamat
  - idő: jövőbeli
  - modalitás: opcionális

Nem „prototipikus” esemény esetén:
mérlegelni, melyik alak mellett „érvek” vannak többségben? Vajon a bibliai héber anyanyelvi beszélője súlyozhatott, mely szempontot („dimenziót”) tartotta fontosnak kiemelni morfológiai eszközökkel?

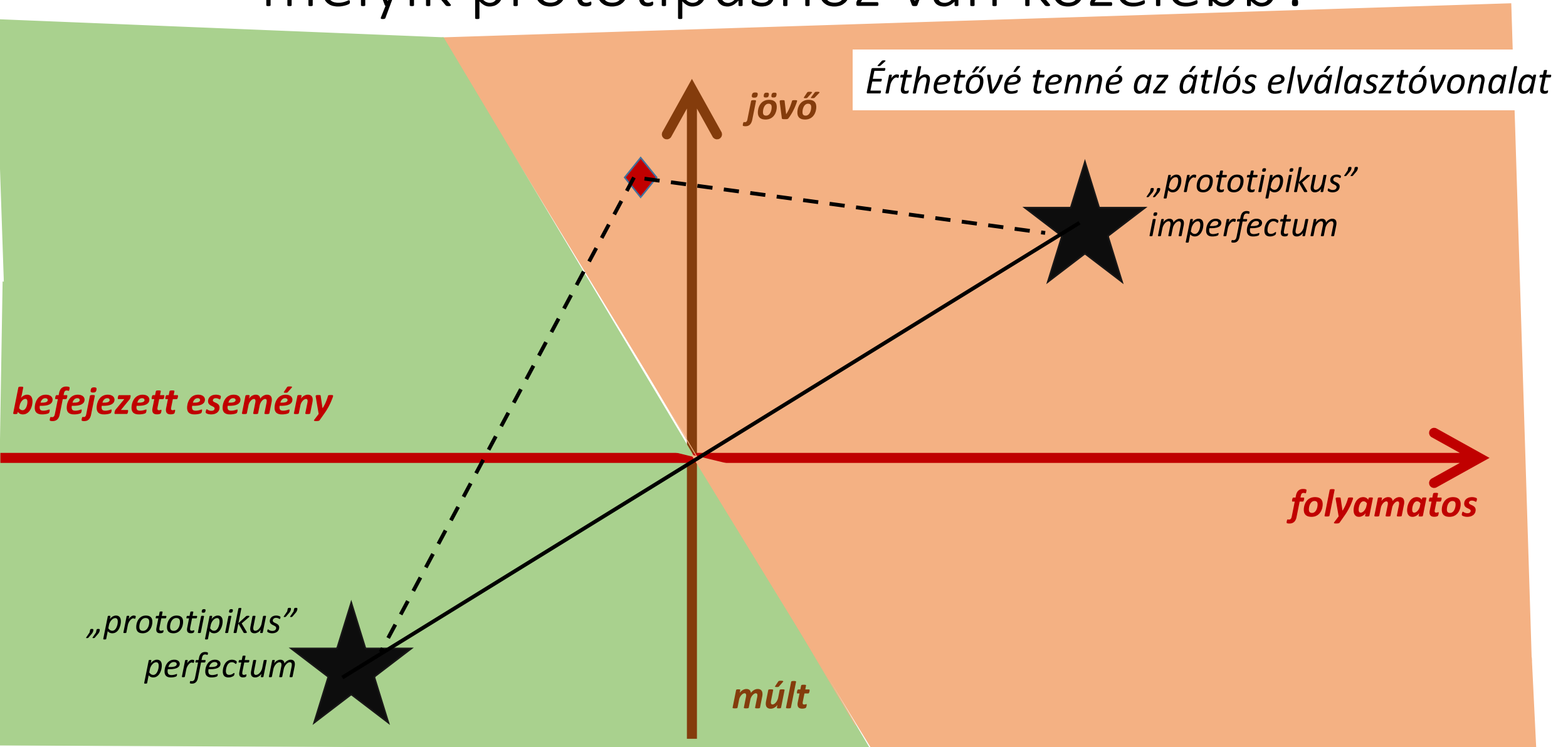
Javasolt összefoglalás:

a két alak közti választást sok szempont („dimenzió”) összjátéka határozhatja meg

	PERFECTUMI ALAKOK	IMPERFECTUMI ALAKOK
<u>aspektus:</u>	<i>esemény v. (lezárt) állapot állandó érvény (pl. proveriális) lezárt, pontszerű</i>	<i>zajló folyamat progresszivitás ismétlődő, gyakorító (szokás)</i>
<u>modalitás:</u>	<i>bizonyosság (pl. profetikus) performatív „én megcselekszem”</i>	<i>feltételelesség, lehetőség stb. „mástól kívánom” (vö. jussivus)</i>
<u>idő:</u> abszolút:	<i>múltbeli</i>	<i>jövőbeli</i>
relatív:	<i>előidejűség</i>	<i>utóidejűség (+ praeteritum)</i>

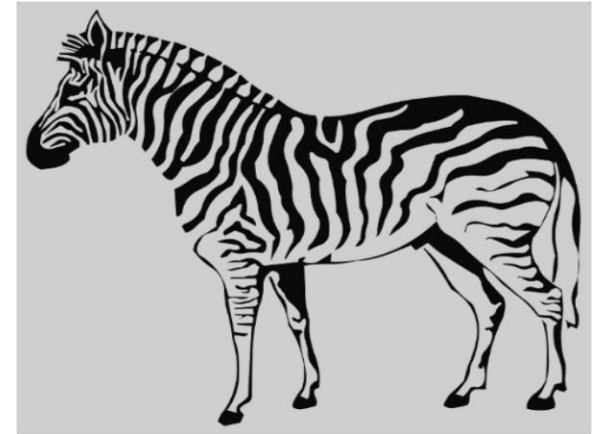
Aspektust vagy igeidő? Esetleg a megoldás:
melyik prototípushoz van közelebb?

Igeidő, igemód, aspektus

TMA (*tense, mood, aspect*):

igeidő, igemód, aspektus

- *Perfectum vs. imperfectum* alakok mit fejeznek ki? Két vélemény:
  - Korábbi vélemény: *múlt idő* vs. *jövő idő*
  - Újabb vélemény: *befejezett* vs. *folyamatos ige szemlélet*
- Kései bibliai héber, misnai héber, középkori héber, izraeli héber:
  - Igeidőt fejeznek ki (*... leginkább; bár léteznek ellenérvek, ellenvélemények is*)
- A bibliai adatok értelmezése nem egyszerű... Id. A&Ch 3.2 példáit.
- Többi sémi nyelv: szintén komplikált, nem nyújtanak segítséget.

TMA (*tense, mood, aspect*):

igeidő, igemód, aspektus

Történetileg a klasszikus bibliai héber egy átmeneti korszak egy korábbi állapot és a kései bibliai héber igeidő-központú rendszere közt? A „proto-héber” állapot:

Szuffixum-ragozás

(*perfectum*)

Protosémi névszói alak (vö. akkád *statív*).
Névmások „odaragadásával” szuffixumok.
A nyugati sémi nyelvekben alakult át
önálló finit igei alakká („perfectum”).

Prefixum-ragozás(ok)

(*imperfectum, jussivus, cohortativus*)

* *yaqtulu*: imperfectum
* *yaqtula*: subjunctivus > cohortativus
* *yaqtul*: jussivus
* *yaqtul*: praeteritum (múlt idő)

Prefixum-ragozás a bibliai héberben

- Proto-héber (hipotetikus nyelvállapot az i. e. II. évezred végén):

* *yaqtul-u* (kijelentő mód, *imperfectum*)

* *yaqtul-a* (kötőmód > cohortativus)

* *yaqtul* (*jussivus*)

* *yaqtul* (*praeteritum*)

→ szó végi magánhangzók lekopásával alaki egybeesés történik:
ez magyarázhatja az *imperfectum* széles használati körét.

- **Attenuáció**: hangsúlytalan zárt szótagban *proto-héber* [a] > *tiberiási hb* [i].
- A „tematikus magánhangzó” (*thematic vowel*) esetén: [u] > [o].

TMA (*tense, mood, aspect*):

igeidő, igemód, aspektus

Összefoglalva: a félév legnehezebb témaköre, mert:

- Fogalmilag nehéz: nincs még kitisztult, általánosan elfogadott, közérthető, mindenki által egyformán használt fogalomrendszer.
- Az igeidő, igemód és az aspektus önmagukban is komplikált fogalmak, és egymással is összekapcsolódnak.
- A bibliai héber: írott korpusz értelmezésétől függenek az adataink.
- A korpusz valószínűleg egy „zavaros” átmeneti korszakban született.

A 3.2 fejezet előtt tárgyaljuk.

Arnold & Choi 3.3: *igemódok*

Modalitás

„a beszélőnek a mondat valóságtartalmához való viszonya,

ill. azok a nyelvi eszközök, amelyekkel ezt kifejezi.”

(Vö. http://www.kislexikon.hu/modalitas_a.html)

A mondat alapjelentése:

valaki	valahol	valamikor	valamit tesz	valakivel	valami segítségével...
ÁGENS	HELY	IDŐ		PÁCIENS	ESZKÖZ...

+ a beszélőnek a viszonya ehhez az alapjelentéshez:

pl. kijelentem / feltételezem / megkövetelem / óhajtom / tiltom /
tudni szeretném / lehetségesnek tartom / ... , hogy [mondat].

Igemódok a bibliai héberben

Modalitás: „a beszélőnek a mondat valóságtartalmához való viszonya, ill. azok a nyelvi eszközök, amelyekkel ezt kifejezi.”

- Három mód fejezi ki az „**akarást**” (mint a beszélőnek a mondat valóságtartalmához való viszonyát), melyek egymástól függetlenül alakultak ki:
  - *Jussivus*
  - *Imperativus*
  - *Cohortativus*
- Funkció szerint alkotnak egy osztályt, nem morfológiai hasonlóság alapján
- Morfológiai sajátosságok gyors áttekintése

3.3.1 A *jussivus* jelentései

- (a) Parancs:

felsőbbrendű alsóbbrendű felé, amely/aki mint **A** jelenik meg.

- (b) Szándék, akarat:

alsóbbrendű felsőbbrendű felé, amely/aki mint **A** jelenik meg.

- (c) Áldás: Isten a *jussivus* **A**-a (a felszólított alany)

- (d) Tiltás:

„negatív” parancs/kívánság, főként az לֹא tiltószóval

3.3.2 Az *imperativus* jelentései

Tiltás, „negatív parancs”:

- soha *imperativus*szal,
- לֹא + *jussivus* (*immediate*)
- אַל + *imperf* (*permanent*)

- (a) Parancs:

(leggyakrabban) azonnali cselekvésre szólít fel; kérés, kívánság is.

- (b) Megengedés, engedély, beleegyezés:

a kontextusban megelőzi: a [későbbi] *imperativus* címzettjének aktuális kérése, amelyre beleegyző, megengedő válaszként „hangzik el” az *imperativus*.

- (c) Ígéret:

az *imperativus* címzettjének tett ígéret *imperativus*ba csomagolva.

3.3.3 A cohortativus jelentései

Egyes és többes szám első személy:

- (a) Elhatározás, döntés: szándék kifejezése
- (b) Kívánság:
vágy kifejezése – nem csak a beszélő elhatározásán múlik a cselekvés kivitelezése
- (c) Figyelmeztetés és buzdítás:
egymás buzdítása, bátorítása, T/1.

Mellékmondatban használatos, ún. kötőmódot kifejező *yaqtula* alakból alakulhatott ki:
'akarom, hogy menjünk' > 'hogyan menjünk' > [nosza] 'menjünk'

Modalitás: *tágabb kontextus, a világ nyelveiben*

„a beszélőnek a mondat valóságtartalmához való viszonya, ill. azok a nyelvi eszközök, amelyekkel ezt kifejezi” (pl. http://www.kislexikon.hu/modalitas_a.html)

- Aletikus modalitás: *logikailag szükségszerű-e*
  - „lehetséges, hogy X”
  - „szükségszerű, hogy X”
  - „nem lehetséges, hogy X”
  - „nem szükségszerű, hogy X”
- Episztemikus modalitás: *ismereteink alapján szükségszerű-e*
  - „tudom, hogy X”
  - „lehetséges, hogy X”
  - „nem tudom, hogy X-e”
- Deontikus modalitás: *kötelezettség fennáll-e*
  - „kötelező, hogy X”
  - „megengedett, hogy X”
  - „tilos, hogy X”
- Stb.
  - „állítólag [azt mondják, hogy] X” ...
  - kérdések, felszólítások, óhajtások, reális/irreális feltételezések, stb.

Igeragozással ki nem fejezett modalitások

Felszólítás: *Kisfiam, [márpedig] megeszed a spenótot!*

Kötelezettség: *Magánszemélyek máj. 20-ig nyújtják be az adóbevallásukat.*

Lehetőség: *Aki akar, fut még egy kört. Nyerjen egy álomutazást!*

- A világ nyelvei – így a bibliai héber is – bizonyos modalitásokat nem jelenítenek meg az igén. (Még akkor sem, ha lenne rá lehetőségük.)
- Sok esetben egyéb nyelvi eszközök (pl. módosítók) segítenek.
- A szűkebb vagy tágabb szövegkontextus, a műfaj is segít.
- Ezek ellenére: sokszor több interpretáció is lehetséges.

**Fordításkor
legyünk ennek
tudatában!**

Viszlát következő alkalommal!